

הערות לדיון ביקורתי אפשרי

א. השפעת קרני הירח על הישוב 'קרני שומרון'

בעמ' 53 לספרו של ניסים קלדרון¹, אני קורא את ההצהרה הבאה:
"ההתקפה על אלתרמן היתה אחד הכשלונות המעטים של נתן זך. הוא טילטל קוראים רבים. (...) אבל סופרים ישראלים מעטים היו שותפים לדחיה כלפי אלתרמן".

נעלה מכל ספק: מעניין מאוד לקרוא כי לשיטתו של קלדרון, וליתר דיוק: 'למיטב שיפוטר', א' זך נכשל מעט מאוד בכל אשר עשה. ב' אחד מאותם כשלונות בחדים שלו הוא דווקא ההתקפה על שירת אלתרמן. רק צריך היה להתפרטים נוספים, לנמק מדוע והיכן כשל זך, ומהי נקודת הכשל שלו. אלא שלמעלעל מלפניו, מצדדיו ומאחוריו של הטיעון הזה, יסתבר כי האורקל הקטן מ'סימן קריאה' סתם ולא פירש; קל-מהרה הוא עובר לדון, משום מה, במשה דיון, במשה שרת, במיבצע סיני, ומהם חופז קלדרון הישר אל מאמר מעניין להפליא, ששם קורא לו "ניכוס אמצעים ציבוריים ומעמד בינוני תוצר המדינה" מאת הנרי רונפלד ושולמית כרמי. הקאתארסיס של הדיון הכולל הזה בזך ובדיין מצוי, אם שיפוטי אינו מטעני, כדילמה ההאמלטית הבאה:

"למה (כתב נתן אלתרמן) דווקא על דיין. למה לא (כתב אלתרמן - א.ג.) על יגאל אלון או שום צעיר ישראלי אחר?" ובכן, קלדרון טוען בתשובה כי בדיין נמצאה לאלתרמן "המזיגה שבין הפאטאלי ובין האכסצנטרי".

כמובן, יכול קלדרון לכתוב מה שהוא רוצה, למצוא אנאלוגיות על דרך החיוב והשלילה בין אלתרמן הדיין וזך ומשה שרת, אלא שבאותה מידת הוקף ועיניין אני יכול לטעון כי א' אין כל קשר בין דיין לזך; ב' זך נכשל הרבה ורק בהתקפתו על אלתרמן צדק במידה נכבדת; ג' אין כל אנאלוגיה, אפילו מדומינת, בין נתן זך של שנות השישים לבין משה דיון שלאחר מיבצע סיני; ד' "ניכוס אמצעים ציבוריים ומעמד בינוני תוצר המדינה" אינו קשור לא לזה ולא לזה; ה' משה שרת. זה ההאמלט הניצחי של תנועת העבודה אינו רלוואנטי לדיון ממש כפי שהאחרים אינם רלוואנטיים לדיון; ו' השירה והסיפורת בנות שנות-השישים הן פשוט ריאקציה ספרותית ואינן ריאקציה סוציו-פוליטית. אלא בשוליים הפחות ערכיים שלהן ובדמיונו הציפורי של קלדרון.

חדר קריאה

אילו היתה מחלוקת ממשית, אילו היתה מופיעה בפרק קודם" מערכת טיעונים ממשית במקום היפותיות, אילו קראנו ב"פרק קודם" טיעון ספרותי במקום טיעון סוציו-פוליטי משונה, אילו נבדק כאן טכסט מתוכו ולא נחפן כאוויר באגרוף מתוך מציאות חברתית ממשית או מדומיינת, היה פה על מה לנהל את הוויכוח. אלא שהטיעון וסוג הטיעון הקלדרוני אינם מאפשרים ויכוח, מחמת אופיים האמורפי של ה'פרטים' וה'עובדות'. עליך לקבל זאת או לדחות זאת. ממש כמו קלדרון, יכול כתב שורות אלו לשרטט מאמר מפואר שנושאו הוא "השפעת קרני הירח על הישוב קרני-שומרון", והטיעונים שיאששו השפעה זו הם כדלקמן: (א.) אין ספק, שמבחינה אסטרוולוגית יש קשר; (ב.) אין ספק שקרני הירח מאירות את גגות קרני-שומרון; (ג.) בלילות בהם נמנע הירח מהאיר את קרני-שומרון האמורים, עלולים מחבלים ערביים לתקוף את הישוב, ולפיכך נדרשת תוספת שמירה אשר תעייף מאוד את בעלי הדבר ותפגום ביכולתם להמשיך ולבנות ישובים בשומרון; (ד.) כל חולי הירח אשר בישוב הלז עלולים ליפול מן הגגות לעת מילוי לבנה, וזה הלוא הזיק עצום! וכך הלאה וכך הלאה. הקורא מוזמן בזאת להיווכח שעוצמת הטיעונים בדבר הקשר בין קרני הירח וקרני שומרון כפולה ומכופלת מעוצמת הטיעון של קלדרון באשר לקשר שבין נתן זך ומשה דיין.

אלא שהעיניין מצוי במקום אחר לגמרי: גם לאותו קורא האומר לעצמו 'נניח שאני מסכים עם קלדרון, ונותן לעצמו "לזורם" עם הטכסט (כי עם קלדרון קל מאוד לזרום. הוא חונק אותך בצמר-גפן מילולי טבול במורפיום של 'ביקורת חברתית') ניגלות פנים בלתינעימות עד מאוד: קלדרון, זאת ניכר מייד, פוחד מאוד מזך ומעריץ את אלתרמן, (ואפשר גם להיפך, פוחד מאלתרמן ומעריץ את זך), וגם באותם מקומות בהם ניתן היה ליצור אנאלוגיה למיזה, למשל, על הקשר בין דיין ואלתרמן, (כגון "המזיגה שבין הפאטאלי לאכסצנטר") אין קלדרון מעז לפסוק משפט, להשלים את האנאלוגיה, אלא עוצר בחצי הדרך. וגם אם נוסיף ונדלג על מעקשים אלה, עדיין אין אנו ידעים היכן צדקו (אלתרמן, זך, דיין, יהיה מי שיהיה) והיכן טעו, היכן מצויה האמת באישיותם (הספרותית, האמנותית, הפוליטית, תהא מה שתהא) והיכן מצוי הזיוף, אם בכלל הוא מצוי. ה"קשר הפוליטי", "ההקשר החברתי", כל אלה מילים יפות, טעונות מאוד, שיש להן השפעה על אישיותו (ואישיותו הספרותית) של אדם. ברם, האישיות עצמה, מה עליה? האם ה"הקשר החברתי-פוליטי" אשם בכך שדיין שדד עתיקות, הזיו חביות, אהב את אלתרמן? האם ה"הקשר החברתי" אשם בכך שזך לא שדד עתיקות, לא היוו חביות, לא אהב את אלתרמן, כן התדרדר לכתיבת שירה פוליטית, כן ערך עם דן מירון את "איגרא"? (...) האם ה"הקשר הפוליטי" אשם בכך שאלתרמן הפך להיות אחת הלגיטימציות המוקדמות ביותר ל"ארץ ישראל השלמה", או שהפאטאליזם הפאתיטי היווה חלק מאישיותו הספרותית עוד מקדמת דנא ("או אמרה לו לנער / דם את רגלי אימהות יכס / אך שבע יקום העם, אם עלי אדמתו יובס") ורק הסיטואציה הגיאורפוליטית החדשה איפשרה לפן הזה שבאישיותו להתבלט ולהתדרדר לכתיבה פובליציסטית צעקנית?

אני מבקש סליחה וגם מחילה, אך הפעם אני שולל את עצם מעשה הכתיבה (של קלדרון), את ה"אקט" עצמו. כך לא כותבים ביקורת ספרות ו/או ביקורת תרבות; כך לא כותבים מאמר מחקרי אמין. את 'פרק קודם' כתב דוקטורנט מבוהל ב"חוג לספרות", שכל מיני דמויות-מפתח אקאדמיות נושפות בעורפו והוא מחויב לרצות את כולם, ואת האמירה האישית שלו (בנפרד מן השאלה

המרכזות, דהיינו האם יש לאמירה האישית הזאת ערך כלשהו), הוא חייב להבליע בתוך ניסוח חלקי דיפלומאטי. ואם עד לכדי כך התדרדר קלדרון, מי שכתב בסוף שנות השישים ותחילת שנות השבעים מאמרים עיניניים, בהירים ואמיצים, בתחום ביקורת הספרות (וראה עכשיו 24-21), דומה שאין טעם 'לשקול למטרפסיר'. מה שנותר לעשות הוא פשוט לשקוע במצב רוח מדוכדך.

אמנון נבות

1 ניסים קלדרון; פרק קודם (על זך בראשית שנות השישים ומשה דיין בשנת 1956), הוצ' הקבוץ המאוחד, 1985.

(ב.) אל תספרו בחוצות אשקלון

התדרדרותו של דור הפלמ"ח בספרותנו לכדי בדיחות'דעת גרידא היא כבר מן המפורסמות שאינן צריכות הוכחה נוספת; העובדה שתוך כדי מיצעד'ם השוקק לעבר מגרש-גרוטאות אידיאליסטיות הם מעיזים לסחוב עימם 'חומרים' מגדולי היצירות העברית החדשה כדי שייפכו מטרה ל"אירוניזאציות" החבוטות שלהם (כגון הטיפול בחומרים הלקוחים מן הנובלה בת' האלמות "קלונימוס ונעמי" ברומאן של אהרון מגד' הגמל המעופף ודבשת הזהב') אינה אלא עדות נוספת לתמוטה ולריקבון האמנותי האוכל בהם בכל פה.

'חוצות אשקלון'¹, קובץ הסיפורים החדש של נתן שחם, אינו דווקא הגרוע שבכולם. הוא פשוט סימפטומאטי למצבה של סיפורת זו ומסמן נוסף לאינרציה הסתמית שבמיסגרתה הם כותבים והם מדפיסים. מצבו האישי וחוויותיו של קונסול לעיניני תרבות בארה"ב הם ללא ספק נושא פופולארי כמוכן ידוע, אך אין הם עדות לאיזו שהיא התרחשות ספרותית ממשית; הם אך עדות לכך, שסופרים בני דור הפלמ"ח השתלטו על מישרות נאות ומשתלמות להפליא בשירות החוץ, ובמיסגרת שירות זה הם יצאו למסעות ברחבי העולם. בהקשר זה, כדאי לחזור ולהזכיר לנתן שחם את אשר כתב ברוך קורצווייל במאמר היסטורי אחד²: "קארל קראוס, שכמו מעטים וטובים היטיב לראות את סיבות הירידה הרוחנית והכללית הממששת ובאה, עמד גם על הזיוף והשקר הפנימי שבסיפורי הללו המנסים להיות מקוריים ואכסוטיים בכל מחיר: 'הקורא הרוחני המתורבת יתייחס בחשד לגבי סוג של סופרים המשוטטים באווירות אכסוטיות. המיקרה הטוב ביותר קורה כאשר הם לא היו במקומות האלה כלל. לצערנו, רובם בכל-זאת קורצו מחומר כזה, שרק נסיעה מסגלת אותם לספר משהו. שינוי-התפאורה התדירי (בחסד משרד החוץ ו"פן קלאב") המאפיין את סיפורת דור-הפלמ"ח, אינו תורם במיקרה זה מאומה: אחת היא אם ה"מילייה" המתואר הוא חדר משפחה בקיבוץ, או מועדון אכסוטי של אמנים וסופרים בארה"ב. לדלות האמנותית והספרותית, לניסיון לפברק 'מתח קיומי', אין פנים אחרות רק כיוון שההתרחשות הועתקה אל מועדון ששמו "חוצות אשקלון". הבאנאלי באנאלי, המפוברק יישאר מפוברק, בכל מקום בו יאבה לגור.

1 נתן שחם; חוצות אשקלון; סיפורים; הוצ' ספריית פועלים; 1985.
2 ברוך קורצווייל; "בוטר סנוכיסטי ואפס מנפוח"; (מאמר על 'דגן ועופרת' לנתן שחם בתוך 'חיפוש הספרות הישראלית', הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, תשמ"ב).

(ג.) עוד על 'סוף דבר'

אחת מהחלטות העריכה הקשות, להן נדרש כותב שורות אלו, היתה ברירת העיסוק הנוסף או אי-העיסוק ברומאן 'סוף דבר' ליעקב שבתאי ז"ל. מחד גיסא, ברור היה לגמרי, שהטיפול הביקורתי והתיקשורתי ברומאן, למרות ממדיו העצומים, נותר חלקי ולא-מושלם; פה ושם התדרדר הטיפול הזה לכדי גרוטסקה מבישה; הגדולה בגרוטסקות הללו, מלווה לצערי את הרומאן עצמו וצמודה אליו לדראון עולם, (ועיין סוף-דבר ל'סוף דבר' מאת דן מירון). מאידך גיסא, מיספר הנעלמים הקשורים ב'קומפלכס' כולו (שכן הרומאן 'הושלם' בידיהם של עדנה שבתאי ודן מירון) היה גדול מכדי שלא נזדקק להיפותזות מפליגות באשר לצורה שהיה צריך הרומאן לקבל, לעומת הצורה והממדים ששיוו לו העורכים ששם כבר צוין למעלה. מתוך הסתמכות על הממדים הפוליפוניים-בכוח של 'זכרון דברים', הרומאן הקודם של שבתאי, ומתוך מקרא חוזר-ונישנה ב'סוף דבר' עצמו ומעקב זהיר אחרי התבנית הפנימית הנרקמת בו, יש מקום לסברא, אם לא לקביעה חותכת, שהצורה המרובעת וגזרת-הקצוות ששיוו לרומאן הלא-מושלם הזה עורכיו בפועל, ראויה אולי לסיפורי או. הנרי שבמקראה לאנגלית של בתי-הספר התיכוניים במקומותינו, ולא לרומאן שנכתב מתוך זיקה עמוקה ל'מרתו של איוואן איליץ' לטולסטוי ול'קומדיה האלוהית' לדאנטה. כל דיון ביקורתי ממש, אמיץ וכן ב'סוף דבר', חייב להניח לעצמו הנחה אכסיומאטית מקדמת: שהעריכה האמורה פגמה קשות ברומאן, ומכאן שכל מבקר חייב לאמץ לעצמו צורה אפשרית אחת שהיה על הרומאן לקבל בפועל.

ההיגררות להיפותזות מפליגות והשערות ארוכות-טווח (באין הטיטות לנגד עינינו - הללו, על פי גזירת העורכים, תיקברנה באיזו כספת עד דור רביעי ואחרון) באשר לעיצוב המיבני הנכון שהיה צריך הרומאן לקבל, מפקיעה את העיניין כולו מכלל דיון ביקורתי אפשרי ושפוי. אין דיון היפותטי מסוג זה (אשר יש להודות - גם כותב שורות אלו נגרר אליו) יאה לכבודו או לכבוד זיכרו של יעקב שבתאי. יכולים עורכיו-להועיל של כתב-היד, ומירון בראשם, לטבול עד צוואר בתוך היוון של התהילה המפוקפקת, שבתואר "עורכי כתב-היד של 'זכרון דברים'" ולאסוף את הבנוסים התיקשורתיים הנובעים מכך כאסוף ביצים עזובות; ברם, אין לכך כל קשר עם דיון, ואפילו איפשרו של דיון סיפורתי ממש ורציני בטכסטים שהותיר אחריו יעקב שבתאי.

(ד.) אמירה בת סלימה ותקוות השיר

אמירה הס אינה בהכרח ובכל תנאי משוררת מחוסרת כישרון לחלוטין; עדיין מוקדם מדי לקבוע, באם דובר כאן באיזו שהיא הבטחה ממשית לעתיד לבוא, או שהאוניפורמיזם המתמחש מעולמה הפואטי הצר והמוגבל, הוא-הוא האמירה היחידה שיש בידה לתת, ומכאן ואילך אנחנו צפויים לאיזו דריוואציה וחזרה עצמית מתלהמת עוד יותר (שכן שיריה מתלהמים מאוד ומבעבעים במין תסיסה של תודעה לא-מוארת - וזאת גם אם לא נערוך השוואה עם שירתן של דמויות בכירות כמאיה בז'ראנו ויונה וולך). הארתה של תודעה זו עשויה אולי לגלות עולם פנימי רב-עוצמה ותוסס, אלא שבשלב זה עינינו לנו בעולם סתום ומבעבע אמירות כעין-ארכיטיפאליות חסרות פשר לעומק ממש. לזכותה יש לומר, שה"אינטגרטיבי" שלה עם איזו שהיא אותנטיות מזרחית אינה סטרילית וסתמית

כזו המתמחשת מכתובתם של 'משוררי המזרח' המיקצועיים שלנו. רק העתיד יגלה אם תיהפך אמירה הס לעוד דמות גרוטסקית העושה ממטעמי המזרח ומן המאטריות שבשולי הפער העדתי קרדום לחפור בו, ומ'אני אמירה בת סלימה שנולדה מכוס אימי" יארגו עוד כסות וצעף לאוניפורמיזם דיליטאנטי. כמובן, הנסיון להכתיר אותה בכתרים ולשבח אותה בשבחים כמין היינה שכוח ברצף מזרחי טיפוס, מעיד קודם־כול על מידת "רצינותם" של המכתירים ועל "יכולתם" לקרוא כססט בעין ביקורתית. יש לקבוע בצער שלא אצל אמירה בת סלימה מצוי, לפחות בשלב זה, איזה שהוא הישג ממש ומעודכן של השירה העברית כאן ועכשיו. שירתה, גם במיטבה, אינה אלא פלג נידח צדדי וסתמי של הישגי השירה המודרנית בת עשרים השנים האחרונות בארץ; והתמקדות אמצעי־התיקשורת, בדומה להתמקדותם באיזה "לוסטיג" עיתונאי תוקפני, רק מעידה על אובדן קני־מידה אסתטיים וסמאנטיים וביקורתיים כפשוטם.

(ו) א ס פ ל ט

קובץ־שיריו השלישי של רוני סומקו זקוק לדיון ביקורתי רחב־היקף בהרבה ממה שמתאפשר כאן, במיסגרת הערות לדיון אפשרי. אף על פי כן, ייעשה כאן ניסיון לשרטט כמה התוויות. ברור, למשל, שבצד פריצות פואטיות חדפעמיות בעוצמתן, כגון השיר "סונטת נרקסי אוויר", ו"זמרת חתונות ברחוב המסגר", קיימת התרכזות־יתר בחומרים ובמהויות שכבר טופלו בשני קבצי־שיריו הקודמים, 'גולה' ו'סולר'. ב'אספלט' מגיע אמנם למלוא עוצמתו ההידור הפואטי האופייני לרוני סומק, כלי השיר זכו לכיחון ולכיחון מעודן; היחלצות מפוחות מיותרות של אקדחן תל־אביבי, ומעבר נרחב כלפי ה"אני" הלא־מוסווה. ולייתר דיוק: הרבה פחות מוסווה בנורמות הפואטיות והממשיות של עולם ה'פופ ארט' ומוסיקת הרוק, מקנים ל'אספלט' עוצמה שלו. - וזאת מחד גיסא. מאידך גיסא, לא מצינו בקובץ המרת דגשים כלפי מאטריות ומהויות חדשות, וקיים חשש שההצטמצמות הפואטית וההסתפקות בטווח מוגבל של חומרים יוכלו לבסוף לטווח מוגבל של ראיית עומק ולשחיקה פנימית של חומרים שהם כבר אפרירי 'משופשים' ו'משומשים'. נראה בעליל, שקובץ־שיריו הבא של רוני סומק, לכשייצא לאור, יצטרך לעמוד במיבחנים נוספים וחומרים, במיסגרתם יצטרך המשורר התל־אביבי להוכיח התחדשות וחילוף חומרים' הרבה יותר מואץ.

1 רוני סומק; אספלט; שירים, הוצ' דביר, תשמ"ה.

(ו) מגאלומאניה מדורדרת

יכול פנחס שדה להעטות איזו גלימה שרק תחפוץ בה נפשו - בין אם זו גלימת 'אין נביא בעירו', בין אם זו גלימת 'יש נביא בעירו', ולחילופין: 'כל מי שאומר שאינני נביא בעירו, אינו אלא ניבזה וחדל־אישים והטימטום והיאוש מקיפים אותו כים את הדגים'. תוצאתה של מגאלומאניה זו של מי שרואה עצמו נביא־אלוהים גם בעליונים (שיחות ישירות עם הקדוש ברוך הוא) וגם בתחתונים

(הלקאתן בשוטים של ריבות פותות, וראה "מכתבי חבצלת") מתמחשת היטב בספרו החדש, המגאלומאניה שהסתתרה עד עתה בין קפלי האדרת נחשפה ותובעת את מחירה המלא והמושלם. למרות מה שפנחס שדה סבור, אין עיניין אמנותי או אפילו ציבורי בעובדה שהוא השקיף מבעד מרפסת ביתו, או שהתכוון לשבת על יד שולחנו ולכתוב, או שהירהר מוקדם בבוקר או אפילו מאוחר בלילה בשיר של ביאליק וכתב למחרת את אשר הירהר; אין עיניין ממשי בדימוי שידר לעיתים רבה לו בהשגת נערות קסומות ולאחר שנתן להן גט פיטורין התאבדו בקפיצת קאמיקאזה מעל גגות העיר. העיניין כולו כבר פקע מזמן (היינו, עוד בספריי המסעות הקודמים של שדה) מתחום הסתמי, והרי הוא כבר נוגע בעלוב ובפאתיטי.

ולמרות זאת, צריך שדה להיותר בזיכרון הציבור כמי שכתב חטיבות מעולות של פרוזה (פרקים ב'על מצבו של האדם'), פרקים של סיפורת מהותית ("מות אבימלך") ושירה בעלת איכויות אסתטיסטיות עזות.

האמת חייבת להיאמר, הריקבון המגאלומאני טרם פגע בשירים הספורים שמפרסם שדה בתוך 'ספר האגסים הצהובים'. השאלה שצריכה להישאל עתה היא: עד מתי חוסן?

1 פנחס שדה; ספר האגסים הצהובים: הוצ' שוקן, תשמ"ה.

(ז) שוב

שוב מחזה מדורדר וחוזר על עצמו של חנוך לוין, כאילו ה"קאמרי" שחק גם אותו במכונת ההשטתה התפלה שלו. עד מתי יכתוב מחברו של "חפץ" אותו מחזה מדי שנה, רק כל פעם ברמה פחותה יותר?

(ח) גופים שאין עליהם בשר

החשיפה הנרחבת בצירוף הוויכוח הספרותי והציבורי להם זוכה אקט פירסום של כתבי עגנון שמן העיזבון מעלה כמה שאלות עקרוניות.

א'. כתב שורות אלה אינו סבור, שהסיפורת המאוחרת של עגנון היא תולדת תהליך של הדללה ב'מעיינות הגנוזים' של עגנון - קונצפציה לה אחראים דן מירון וכמה טכנוקראטים מן ה"חוג לתורת הספרות הכללית" שבאוניברסיטת תל-אביב. הטכסטים שמן העיזבון - החל ב'שירה', המשך ב'לפנים מן החומה' ועד ל'הדום וכסא' רכיסוי הדם' - וערכם של השניים האחרונים אינו נופל מפסגות אחרות של ההישג העגנוני - פשוט סובלים מהיותם טכסטים בלתי-גמורים, טיטוטים שהיו מצויות בעיצומו של שלבי-הכתיבה, ברמות שונות של השלמה ושלמות.

ב'. בצד יצירות-סיפורת רבות-עוצמה, אך לא מושלמות אלו, קיימת שיכבה שלמה של טכסטים שאינם סיפורת, ומלכתחילה לא נכתבו כסיפורת, אלא כחומרים קדם-סיפורתיים במפורש, מאגר של חומרים

שנאספו אך טרם שוכצו באורגאנום הנועד להם. אלא שבמיסגרת תאוות הפירסום הבלתי־מובחנת, שתקפה את הממונים על העיזבון, הכול נדפס – מה שראוי ומה שאיננו ראוי ואינו יכול להיות ראוי. כך יוצא, שטכסטים טרום־ספורתיים ובתרי־סיפורתיים אלה יוצרים אכן תחושה של הדללה והיתפשות אל השטחי, אל הגחמה הלשונית הסתמית ואל הקוריות. האבחנה בין טכסט שעבר תהליכים של הבשלה לבין טכסט שאינו אלא מאטריה טרום־סיפורתית אינה פשוטה כלל־ועיקר. היא קודם־כול וראשית־של־כול, מחוץ להישג ידם ויכולתם של הממונים הנ"ל לממש איזה שהוא מיקרא ביקורתי בטכסט העגנוני.

ג'. דווקא לאור הפיחות שחל במעמדו של עגנון, כאב־מייסד ספרותי וכמשפיע במישרין על הנכתב כאן ועכשיו בשדה הסיפורת (רבים יטענו, ובצדק, שלא עגנון הוא המפוחת, אלא הסיפורת העברית הנכתבת בשנים האחרונות מידרדרת כדי כך, שהיא דוחה בקש את הפאראדיגמות הספרותיות המרכזיות שלה, וככלות הכול לאמץ את המודל ה"ריאליסטי" שמספק הארולד רובינס הרבה יותר קל) מך־הראוי לנקוט זהירות כפולה ומכופלת באקט הפירסום, ולשקול כל טכסט לגופו, תוך בחינה מדוקדקת של הערך הספרותי והתבנית הסיפורתית המתמחשת ממנו. מודל האב לבחינה מסוג זה, היה, יהיה ויישאר אוסף הכרכים ה"קאנוניים", עליהם 'חתם' עגנון עצמו.

ד'. גם אם מתעקש המלביה"ד שלא להיכנס למה שנתפש בעיניו כ"הוצאה מיתרת" (הכרוכה בפרסום מהדורה מדעית), מן־הראוי להפקיע את זכות הסלקציה ממי שנכשלו כדי כך בפירסום טכסטים באופן סתמי ומיקרי עד־להתמיה. על פי ההיגיון המופעל עד עתה, גם רשימות המכולת של עגנון ראויות להידפס בכרך הדור, זאת בתנאי שרשימות־מכולת אלה כתובות בכתב ידו של המאיסטר וזקוקות ל"מפענחת".

ה'. הטיעון שמשמיעה המפענחת בכבודה ובעצמה, כאילו עגנון עצמו הוא שתבע פירסום טוטאלי ובלתי־מובחן של כל פיסת־נייר שהוציא תחת ידו, אינו קביל ואינו עומד במיבחן הספרות. לא כך נהג עגנון בעודו בחיים, וגם אם נניח שהראה בלתי־חזרת זו יצאה הישר מפי המאיסטר בכבודו ובעצמו, עדיין אין זו עילה, אלא ניסיון להצדיק בדיעבד את המפולת.

ו'. קובץ של טכסטים שמן העיזבון, שיצא לא מכבר לאור¹ חושף את פגמיה של ה"שיטה", שאולי כרוך בה חיסכון כספי ניכר (על פי ה"מחירוון" האחרון של אגודת הסופרים העבריים, מגיע שכר "יעוץ מקצועי" מן הסוג שנמנעו הממונים לבקש, לכדי 23.000 שקל לגיליון דפוס). אבל מכל יתר הבחינות, אין לפנינו אלא חורבן ומפולת: הקבץ מיקרי וסתמי של טכסטים שהודבקו יחדיו (הבחירה והצירוף נעשו ככל הנראה בשיטת האנדין־דינו², אחרת אין להסביר זיווג אומלל ומיקרי כל כך של טכסטים בעלי מהויות ופוזיציות שהן שונות זו מזו עד כדי כך). גם תביעה זוטרותא להאחדת הטכסטים שנגזר עונשם המיקרי להתפרסם, סביב איזה שהוא מוקד תימאטי ועיוני או תבניתי מהווה תביעה שאין הם (הממונים על העיזבון, יהיו אשר יהיו) יכולים לעמוד בה.

1. ש"י עגנון, תכריך של סיפורים; הוצ' שוקן, תשמ"ה.
2. רשימה זו מובאת כאן מתוך הערצה לש"י עגנון דאגה לעזבונו. זכות־התשובה בוודאי תינתן למעוניינים בכך.

ז'. המסקנה המתבקשת היא, שכתבי עגנון ניתנו בידיים בלתי-אחראיות עד מאוד. בעצם, הנזק כבר קיים ועומד, והרבה מה לתקן אין. ממונים אומללים אלה הצליחו בפועלם זה לממש מה שביקשו לעשות חבר הטכנוקראטים של 'החוג לתורת הספרות הכללית' - לפורר את ערכו המונוליתי של עגנון, לפרטו לפרוטות עוברות לסוחר, להציג את כתביו האחרונים כמהות מפוררת מתוכה ופרומה. לזכותם של ה"ממונים על העיזבון" ניתן לומר, שהם פעלו על פי מיטב הבנתם. ברם, 'מיטב הבנתם' זו, היא היא שהובילה את הטכסטים העגנוניים לאשר הובילה².

ט. ברנר על פני מים עכורים

החשיפה השוקקת של פרשת חיי ברנר עם אשתו, זאת בצד פירסומו של אחד הדוקומנטים האומללים ביותר שיכלה ה"סביבה הספרותית" כאן להפיק - פרשת חייו של ברנר וספרותו כרוכים יחדיו בתוך מחברת הספרות של גימנאזיסטית לא-נכונה¹ - כל אלה מהווים ללא ספק מערכת-מימצאים סימפטומאטית לעילא ולעילא: במקום עימות אמין, עקיב ועינייני עם עולמו הספרותי של ברנר, עימות לא קל במיוחד, ואף שאינו נוח בעיצומה של הוויה סיפרותית אמורפית ושיקרית. הרבה יותר קל ונעים לעיין עיון שוקק בפרשת יחסיו של ברנר לנשים, ילדים (ורק פרשת יחסו של ברנר לכלבים וחתולים טרם נחשפה. אבל אין לדאוג - במהרה ימצא גם מי שיחקור את הכינים שהיו או שלא היו בשערו העבות של ברנר). פרט לכך, כדאי להזכיר למתווכחים, שברנר כתב טכסטים מישניים כגון 'מכאן ומכאן', 'מסביב לנקודה', 'שכול וכישלון', 'מעבר לגבולין'. אווירת הרכילות הספרותית היא שמשלתת עלינו, ואין ולא-סלום בינה לבין מונוגראפיות של-ממש.

1 עדה צמח; תנועה בנקודה; מונוגראפיה על ברנר; הוצ' הקיבוץ המאוחד וספריית פועלים, מכון כ"ץ לחקר הספרות העברית, בית הספר למדעי היהדות ע"ש רוזנברג, בשיתוף קרן תל אביב לספרות ואמנות.

אמנון נבות